

AUSZTRÁLIA ÉS POLYNÉZIA.

(8.954,000 □ klm. 4.500,000 l.)

Kiterjedése és világhelyzete. Ausztrália kiterjedése Polynéziával (a csendestengeri szigetekkel) együtt 8.954.000 □ klm., miből a tulajdonképeni világrészre esik 7.600,000 □ klm. — Ausztrália a tengeri félgömb közepén terül el, s mint ilyen oceánikus szárazföldnek nevezhető, mely hivatva lesz a környező oceánok felett uralkodni ép úgy, mint Európa uralkodik a szárazföldeken. Az összes világrészek közt Ausztrália esik legtávolabbra Európától, miért is legkésőbb fedezték fel, sőt még a felfedezés után is valami két századon át elhanyagolták; midőn pedig az európaiak gyarmatosítani kezdték, csupán csak feyenczek elhelyezésére látszott alkalmasnak lenni. Mióta azonban az oceánok fontossága fokozódik a kereskedés és a hajózás által, azóta e világrész is bevonatott a világforgalomba és a tengeri hatalmak vetélkedése ezen vizeken is érvényesülni kezd; így Anglia Ausztráliából éber szemmel őrködik tengeri vetélytársainak mozdulatai felett. Európától nyugati és keleti irányban egyenlő távolra van, mindazáltal legszokottabb a Jöreményfok körüli út, mert kisebb veszélylyel jár; ezt az utat a vitorlás hajó Hamburgból Sydney-be 3—4 hónap alatt teszi meg; a Szezi csatorna azonban jóval közelebb hozta Ausztráliát, a Panamai földszoroson ásandó csatorna pedig még jobban megrovidítené az utat.

Vízszintes tagozata, vagy partjainak körvonala, Afrikáé után, az összes világrészek közt a legkedvezőtlenebb, vagyis legjobban közelíti meg ama kört, a melynek kerülete a területhez képest a lehető legkisebb fejlődést mutatja. Ausztrália partjai felette egyhangúak, mert a nagy *Carpentaria* öblöt (York félsziget és Arnheimföld közt) és a Déli nagy *Ausztralöblöt* kivéve, nem találunk figyelemre méltóbb nyílást, mely e szárazföld külalakját módosíthatná. Törzsét négyszögletű idomba szoríthatnók, melynek a rövidebb keleti és nyugati, valamint a hosszabb éjszaki oldala kifelé domborodik, míg a déli befelé homorúl. Ausztráliát Afrika miniatürképének is lehetne nevezni. *Carpentaria* öblöl megfelelne a *Szyrtöblöknek*, — *Ausztralöble* pedig a *Spenczeröböllel* együtt a *Guinea-i öblöl* (Benin és Biafra öblökkel együtt) képmása; sőt a

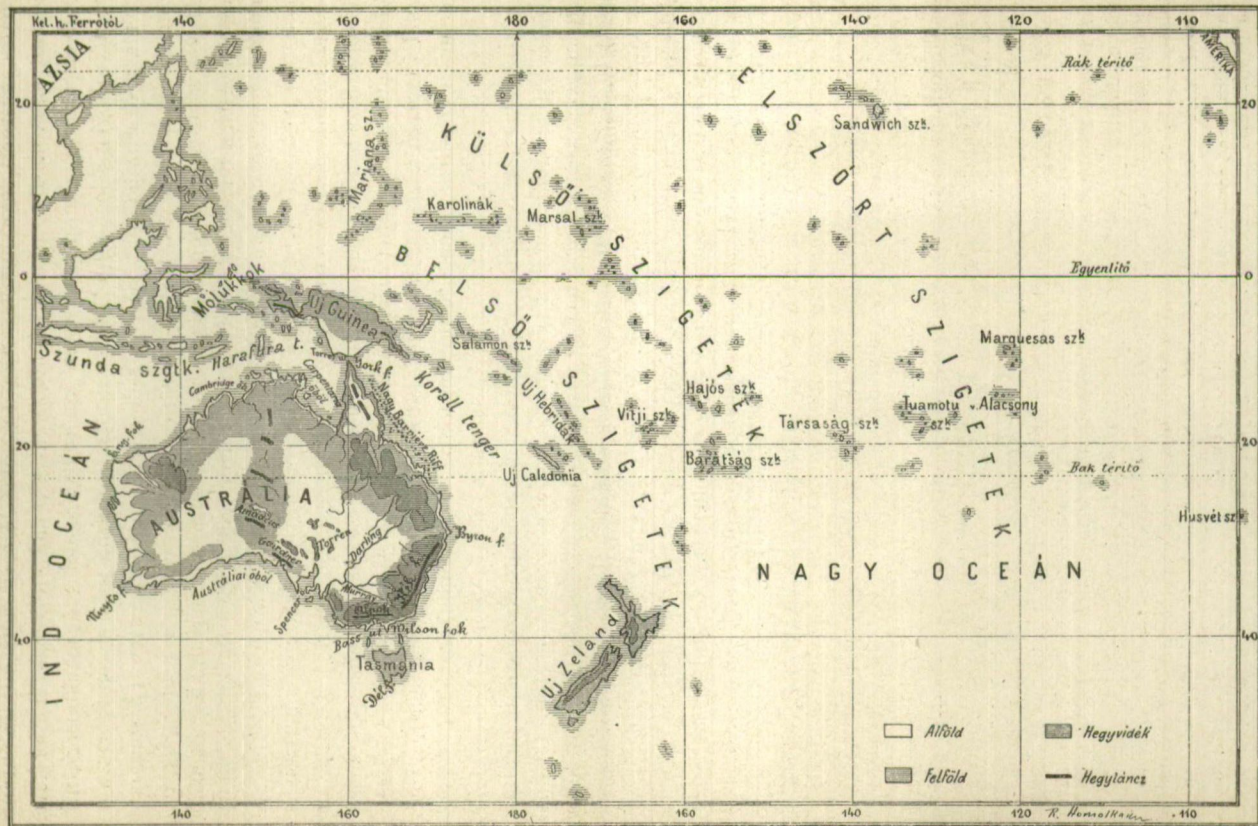
szárazföldről elvált T a s m a n szigetet a Foktartományval lehetne összehasonlítani. A partok természete nagyon különböző. Éjszakon a Y o r k foktól egészen a legnyugatibb S a n d y fokig, a part előtt hosszú burányszátóny az ú. n. B a r r i e r e - R i f f terület, melyen keresztül csak kevés helyen juthatni a különben kedvező kikötőkkel rendelkező partokhoz. S a n d y foktól egészen a legdélibb W i l s o n fokig, sőt azon túl egészen az O t w a y fokig, a part mindenütt magas s különösen a B a s z úton (Tasmánia és Ausztrália közt) jó kikötőkben gazdag. O t w a y foktól a legdélnyugatibb L e e u w i n fokig a felföld alakú Ausztralöböl partjai ugyan elég magasak, de emellett, a S p e n c z e r és a S z . - V i n c z e öblök kivételével, kikötőkben igen szegények. A nyugati partnak (az É j s z a k - N y u g a t i fokig) csak déli részében van néhány kikötője, az éjszaki rész alacsony és beiszaposodott. Éjszakra A r n h e m fokig a part szagatott, szirtes, de alkalmas kikötőhelyekben bővelkedik. A C a m p e n t á r i a i öböl is eliszaposodott és csak nehezen közelíthető meg. A 220 klm. széles T o r r e s ú t* (Ausztrália és Új-Guinea közt) burányszirtes, zátónyok és apró szigetek miatt, szintén nehezen közelíthető meg, de nagyon fontos, mert India közelében fekszik.

Függélyes tagozat. Ausztrália kedvezőtlen világhelyzetéhez és vízszintes tagoltságához még kietlen domborzati viszonyok is járulnak. Legjelentékenyebb emelkedései ugyanis a világrész keleti partjain terülnek el, melyek a keletről jövő nedves passzátszeleket feltartóztatják és ott lecsapódásra kényszerítik, miáltal a beljebb elterülő feltérség megfosztatik az annyira szükségelt nedvességtől. A világrész legmagasabb emelkedését délkeleten találjuk, hol az A u s z t r á l i a i A l p o k 2100 méternyire kimagaslanak, ezekben K o s c i u s z k o 2187 m. magas. Ezekről éjszakra egy horpadás által elválasztva; a hasadékok és horpadások által szétkúszált K é k h e g y e k vonóznak; nevezetes itt az 1000 m. magas C o x e h á g ó, Sydney és Bathurst közt. Kevésbé ismeretesek az éjszakkéleti, éjszaki és

* A világ fontosabb tengerszorosai- és utainak legszűkebb helyei:

Tengeri szorosok:

	klm. széles		kilométer
Jenikale (v. Kerts)	4	Béringi	96
Szund	3.5	György-csatorna	75
Dardanellák	2	Otrantoi	67
Kis Belt	0.6	Ormuszi	63
Bosporusz legszélesebb helyén	4	Kari	52
„ legszűkebb „	0.9	La Perousei	37
		Bab el Mandebi	37
		Dover-Calaisi	31
Tengeri utak:			
Floridai	222	Szundai	25
Jukatani	200	Éjszaki csatorna	20
Koreai	163	Nagy Belt	16
Fukiani	140	Malakkai	15
Karthágói	140	Gibraltari	14
Hudsoni	111	Bonifacioi	11

éjszakyugati partok hosszában elterülő emelkedések. A Kékhegyek igen gazdagok kőszénben; Adelaidetől éjszakra, Déli-Ausztráliában, igen sok a rézércz; Victoriában, Uj-Déli-Walesben és Queensföldön dús aranyérczek és aranylerakodások vannak. Ausztrália délnyugati részében levő hegyes vidék inkább feltérség jellegű. A Spenczer- és Vinczeöblöktől éjszakra elterülő izolált hegység pedig több párhuzamos, éjszak felé csapó, heglánczból áll, melynek csúcsai alig érik el a 900 métert. Belsejében nincsenek nagyobb kiterjedésű hegyek, és úgy látszik, hogy e belföld oly alacsony feltérség, melynek kietlen egyhangúságát csak alig kiemelkedő dombok zavarják s melynek nyugati része egészen sivatag jellegű, míg a keleti felében nagyobb legelőkül is használható puszták váltakoznak a sivár területekkel, hol a vörhenyös homokos agyagtalaj a vizet gyorsan felszívja, vagy pedig esős időszakban posványnyá változik át. A sivatagnak csak csekély része köves és kopasz teljesen, a legnagyobb rész az úgynevezett s k r u b b a l t. i. áthatolhatatlan cserjével, vagy magas, durva fűvel borított, ez azonban semmi tápláló anyagot nem tartalmaz. Csupán a világrész déli része valódi alföld jellegű.

Folyók. Ausztrália belsejének feltárását nagyban akadályozza a folyórendszer kedvezőtlenége: egyetlen egy folyórendszer kivételével, hiányzanak a terület nagyságának megfelelő vízerői; a meglevők medre pedig laza s csupán az esős időszakban telik meg vízzel, mely ilyenkor inkább ront mint használ; e folyók a száraz időszakban vagy teljesen kiszáradnak, vagy pedig mocsárokká változnak át, s így a partok mellett lakó nép egyízben a vízhiány, másízben meg a megfuladás veszélyének van kitéve. A legtöbb vize csak parti folyó, a melyek a párkányhegyeken erednek s az esős időszakban annyi iszapot hoznak a torkolathoz, hogy ezek feliszapodván, akadályozzák a hajózást.

Folyói közül csupán egy hasonlítható össze az Uj- és Ó-Világ folyóival, és ez: a Murray (olv. Marré), mely az Ausztráliai Alpokban ered; ennek legjelentékenyebb mellékfolyói a Murumbidgi és a Darling, A főfolyó hossza 1350 klm. * A Murray mellékfolyóival együtt hajózható, de a torkolatát a zátonyok majdnem egészen elzárják. — Tavai közül említendőek: a Spenczeröblöktől éjszakra elterülő Torrestó, az Eyretó

* Folyók hossza:

Miszsiszszipi-Miszouri	7275 klm.	Hoangho	4440 klm.
Amazon (Madeira forrásától)	6420 »	Obi-Irtis	4350 »
Amazon (saját forrásától)	5850 »	Mekong vagy Kambodzsa	4200 »
Nilus	6450 »	Volga	3390 »
Kongo (Csambézi, Lualaba)	3600 »	Duna	2800 »
Jangczekiang	5350 »	Dnieper	2000 »
Jeniczei-Szelenga	4700 »	Rajna	780 »
Amur-Kerulun	4700 »		

(olv. Értó) és a Gairdner tó (olv. Gárdner), mindezek sekélyek s tulajd. csaksós medenczék, melyek aszáraz időszakban majdnem egészen kiszáradnak.

Égalj. Ausztrália égalja mindenekelőtt függ fekvésétől, (ugyanis a térítő mindkét oldalán terül el), továbbá a tenger fölé való emelkedésétől, és végre belsejének kiterjedt síkságától. Ausztrália északi része a forróövbe esik, a déli rész a mérsékelt öv alatt van. A délkeleti passzátszél a keleti párkányhegyeken fölemelkedni, és mielőtt még a szárazföld belsejét elérte volna, páráinak egy részét itt lerakni kénytelen, minek következtében a világrész tikkasztó belseje nem képes e szél megmaradt nedvét leszállásra bírni. Ausztráliát még sem lehet vízszegény világrésznek nevezni, mert az esős időszakban hatalmas esők csapódnak le, csakhogy e rövid tartamú záporosóket azután sokáig tartó esőtlen időszak követi, mely a növényzetre végzetes következményű; mert a növények életében nem csupán a nedveség mennyisége, hanem inkább annak folytonossága döntő befolyású. Csupán csak a partvidék az, mely e szélsőségek alól ki van véve; s így megfogható, miért kellett Ausztrália legnagyobb részének sivataggá és pusztává válnia. Mindezen szélsőségek daczára Ausztrália klimája egészben véve az európaiakra nézve egészségesnek mondható.

Termények. Ausztrália a növények és állatok tekintetében is különbözik a többi világrésztől. A növények országában is ama egyhangúság mutatkozik, a melylyel a többi viszonyoknál találkoztunk. Ha a sivatagjellegű, sok helyt áthatolhatatlan skrubbal és tuskés levelű fűvel takart térségektől eltekintünk is: maguk az ausztráliai puszták sehol sincsenek nagyobb területen sűrű gyeppel borítva, hanem az ilyen helyek mintegy szigeteket képeznek, és sok helyt a gyp csak sásfűből áll, de ez a juhoknak kedves legelőt nyújt. Az erdő fái többnyire egymástól távol állanak, a falevelek pedig nagyobb részt az éléikkel az ég felé fordítottak, s így semmi árnyékot sem nyújtanak. A legtöbb fa nem hullatja leveleit évenként, hanem lehámlik. A virágok porodái erősebben kifejlődöttek, míg a növények koronái gyöngébbek. Az itt található gombák foszforvilágítása szintén az ausztráliai flóra sajátosságaihoz tartozik. A belföldi flóra közt egyetlen egy művelésre alkalmas növénynyel sem találkozunk; csak ehető gyökerek és bogyók fordulnak elő, ezek között azon cseresznyék említendők, melyeknek magvak a gyümölcs felületén van. E fajta növények és a sovány halászat és vadászat táplálta a benszülőtteket. Az európaiak letelepedése óta azonban a mi gabonameink, gyümölcsfáink, a déli gyümölcsök, a csólló, az olajfa, a cukornád, sőt a gyapot is sikeresen természetnek.

Az állatvilág az emlősökben nagyon szegény, az itt találhatók is egészen különböznek a többi világrészek emlőseitől (kivéve a bőregereket és a rágcsálókat). Ausztráliának elválása az Ó-világtól még az erszényesek és őrlők korszakában történt, s így e legöregebb világrész egyszersmind a legőzönbőbb emlősalakok hazája maradt. Legsajnálraméltóbb a patásak

hiánya, mert ezek szelidítése nélkül az őslakók a műveltség igen alacsony fokán maradtak. Pedig Ausztrália a juh-, a szarvasmarha-, a ló-, a tevétenyésztésére igen alkalmas. Így e világrészről elmondhatjuk, hogy sziget, a szigetek rendes égalja nélkül, pusztá, a pusztai patások nélkül, és szigetbéli nyugalomával igen alkalmas menedékhelye lett az őskori állatoknak s növényeknek. Az uralkodó erszényesek közt legkiválóbb az óriási kenguru, melyre vadásznak is. Említendők még a csőröndök; ezek egyike kacsamódjára az iszapban keresi eledelét, a másik pedig hangyákkal táplálkozik. Vadon vagy félig szelidítve él az ausztráliai kutya, a dingó, mely a gyarmatosok juhait tizedeli. A madárvilágból elég, ha az emut, a kazuárt, a lantfarkú madarat és a fekete hattyút említjük. — Újabb időben nemcsak a mi házi állataink, hanem halaink és énekesaink is átszállítottak Ausztráliába s így megváltozott a világrész ősi jellege. A talaj igen alkalmas a marhatenyésztésre s azért, a bányászat mellett, ez képezi a bevándorlók főfoglalkozását. A juhek számát most 70 millióra becsülik. Legújabb időben a tevé és a lámát is sikerrel kezdik tenyészteni.

Ausztrália fő kiviteli czikke az arany, a gyapjú és e mellett a bőrök, a zsír és a marhatenyésztés egyéb czikkei; sőt a legújabb időben még a nyers hús is jövedelmező kiviteli cikkeknek ígérkezik.

A lakosok. Ausztrália őslakói az ú. n. ausztrálnégerek, vagy negritok, a fölfedezés korszakában még az át nem fűrt kőszereket használták, mi műveltségük igen alacsony fokáról tanúskodik. A földművelés legkisebb nyomát sem lehetett náluk észrevenni, mely körülmény részben a szárazföld korai elszigeteléséből, részben a művelt világtól való távolából, részben a világrész pusztai természetéből, és végre tán a lakosság gyér eloszlásából magyarázható. Az ausztrálnégerekhez számítjuk a világrész tőszomszédságában levő szigetek lakóit is. Színök sötétbarna, lábaik és kezeik feltűnően vékonyak, szájuk széles, vastag és ajkuk elötretolt, homlokuk a szem fölé erősen kiálló, a hajzat fekete és göndör, de nem gyapjas. Az ausztrálnégerek a legkisebb agygyal bírnak és csak ötig tudnak számolni. A testük kigőzölgése sajátzerű kellemetlen szagú, mely fokoztatik még különböző halzsírkenőcs által. Számukat 100,000-re becsülik, de ez folytonosan fogy; az európaiakkal való érintkezésökben semmi ellenállási képességet nem tanúsítottak. A fehér juhtenyésztők minden termékenyebb talajt elfoglalnak, irtják az őslakókat, sőt a hazájukat védelmezőket is összelődözik; a pálinka, a himlő, ezután egyéb ragályos betegség és a törzsek egymás közti háborúja szintén közrejárul pusztulásukhoz.

Első európai gyarmatosok angol feyenczek valának, kik 1788-ban Sydney városát alapítottak; később szabad bevándorlók követték, előbb csekély számmal, majd 1851 óta, a midőn gazdag ércztelepeket sikerült fölfedezni, tömegesen. Most a lakosság legnagyobb része angolokból áll. Újabb időben a chinaiak is fölkeresik, csakhogy ezek rövid idő múlva hazájokba visszatérnek.

A gyarmatosok főfoglalkozása a mezei gazdálkodás, a marhatenyésztés és a bányászat; de már a kereskedés és az ipar is felvirágzott. Az aranybányászat napjainkban, különösen mióta gyémánt-mezőket sikerült fölfedezni, csökkenni kezd, míg a kőszénnyerés folyton emelkedőben van; ez és a vasércztelepek virágzó ipar alapját képezik.

Történeti áttekintés. Magelhaens (1521-ben) volt az első európai, aki megnyitá a Csendes-Oceánt. Őt követték a 16-ik században a spanyolok, kik részint az általuk elfoglalt Philippi szigetek és nyugati Amerika közti közlekedés fentartásán fáradoztak, részint pedig egy Déli-Szárzaföld (terra australis) fölfedezésén törték a fejüket. A spanyolok azonban féltékenységből eltitkolták fölfedezéseiket, (így pl. a Marguesas szigetek és Torresz által fölfedezett hn. tengeri útról az angolok csak Manilla bevetelénél, 1762-ben értesültek). A következő században a hollandok részint Hátsó-Indiai birtokaikból, részint pedig, mikor Horn-fok körül a Nagy-oczeánt bebarangolták, 1606-ban Ausztráliára is rábukkantak. T a s m a n volt az első, ki körülhajózáván Ausztráliát, bebizonyította, hogy az nem nyúl be a déli Sarki tengerbe; ő nevezte el a fölfedezett földrészt Uj-Hollandiának, mely név azonban most már kevésbé divatos. Ő fedezte fel és nevezte el Uj-Zélandot is. Halála után a fölfedezések abban maradtak, mert az új-világrész termékeit nem sikerült kiaknázni. Ausztrália és Polynézia másodszeri új fölfedezőjének Cook angol kapitányt kell tartanunk, ki 1768—80-ig három utat tett oda. Későbbi fölfedezésekben az angolok mellett különösen a francziák tűntek ki. Belsejét csak 1813-ban vizsgálták meg közelebbről. Leichhardt (+ 1848) és Burke (+ 1861) voltak az elsők, kik a szárazföldet éjszokról délre bebarangolták. Őket követte Stuart 1862-ben és mások. Nyugatról keletre és megfordítva vándoroltak Warburton, Forres és Giles (1874—75). Most már távirósodrony húzódik Adelaidétől Port-Darwin városáig e világrészen keresztül; az utóbbi várostól Angliarakta le az első tengeralatti táviró sodronyt Bataviába és innét Singaporéba.

Politikai viszonyai.

Ausztráliában jelenleg 5 angol gyarmat van, Tasmania és Uj-Zéland azonkívül külön-külön gyarmatot képez. Minden gyarmatnak külön kormánya és helytartója van; ezek közt rangra nézve első az új-déli-walesi. A helytartók oldala mellett van a végrehajtó és a törvényhozó tanács; az elsőnek tagjait az angol kormány nevezi ki, e tanács a kormányzót a végrehajtó-hatalom gyakorlásában segíti; az utóbbi tagjainak $\frac{1}{3}$ -át a kormány nevezi ki, míg a többiek választatnak és így e tanács országgyűlés jellegével bír. A két testület végzéseivel szemben a kormányzó és az angol kormány veto-jogot gyakorolhatnak. E megszorításon kívül a gyarmatok meglehetősen szabadságnak és függetlenségnek örvendenek. Az

angolok nem tartanak hadsereget a gyarmatokban, hanem ezek maguk gondoskodnak a csekély véderőről. A gyarmatok pénzügyi viszonyai meglehetősen rendezettek; a bevételek jóval fölülműlják a kiadásokat. Vallásra nézve többségben vannak a protestánsok, de teljes vallás-szabadság uralkodik mindenütt. A tudományok és a művészetek azonban eddig elhanyagoltak, sőt az iskoláztatás állapotáról sem mondhatunk kedvezőt. A lakosság még nagyon gyér és az elmebetegségek is gyakoriak, mely utóbbi körülmény okaiul tán a nagy hőség és a szeszes italok élvezete tartandó.

Gyarmatok.

1. **Uj-Déli-Wales** a gyarmatok legfontosabbika. Legfontosabb terményei az arany és kőszén. Városai: **Sydney** (olv. Szidné) 200,000 lakossal a **Port-Jackson** mellett; gyönyörű fekvésénél, szép épületeinél és útczáinál, valamint fontos iparánál és kereskedésénél fogva «Déli királynénak» szokás nevezni. Az 1879—80-ki világiállítása a gyarmat és város gyors felvirágzását előnyös színben tüntette fel. — **Newcastle**, az előbitől éjszakra a Hunter torkolatánál, nevezetes kőszénbányával. — **Bathurst**, a fővárossal vasúti összeköttetésben áll, környékén jó legelők és gazdag aranytelepek találhatók.

2. **Victoria** leggazdagabb és legnépesebb gyarmat. Főkviteli czikkei az arany és a gyapjú. Mesés aranybőségét már kiaknázták; egyáltalában a bányászatot, sőt a szarvasmarha- és jühtenyésztést is a földművelés mindinkább háttérbe szorítja. Itt az európai állatok és növények meghonosításával igen szép eredményt értek el. E gyarmat bevétele 45 millió forint.

Melbourne e gyarmat főhelye, 250,000 lakossal. E város a világ legszebb városai közé tartozik; főkviteli czikkei: gyapjú, arany és bor. **Balarat** az aranymezők középpontjában 60,000 lakossal. A balaráti arany az egész világ legfinomabb aranyának tartatik. **Geelong**, e gyarmat gyapjúkereskedőinek főhelye.

3. **Déli-Ausztrália**, az előbbi két gyarmattól keletre. Ez felette jövedelmező földművelése által a világ egyik gabonatarává lett; gazdag rézbányákkal; **Adelaide** a Torres folyó torkánál 30,000 lakossal. Itt megemlítendő még az **Éjszaki-Ausztrália** kerület is, hol **Port-Darwin** városának igen jó kikötője van.

4. **Nyugati-Ausztrália** a szárazföld nyugati részének legnagyobb részét foglalja magában. **Pertth** a fővárosa, a **Hattyú** folyó torkolatánál, jelentéktelen város.

5. **Queensland**, a szárazföld északkeleti vidékén, mióta a buránytorlaszok veszélyeit kikerülni tanulták, gyorsan kezd felvirágzani. Igen gazdag arany-, réz-, ón- és kőszéntelegekben. Talaja igen alkalmas czukornád-, gyapot-, kukorica-, kávé-, szőlő- és gabonatermesztésére. Főhelye: **Brisbane**, a hn. folyónál 32.000 l.

A szárazföldtől a 220 kilométer széles Bassz tengersizos által elválasztva van :

6. **Tasmania** sziget és gyarmat, mely valószínűleg egykoron a szárazfölddel összefüggött. Partjai magasak, különösen a nyugatiak; számos jó kikötővel a világ egyik legjobban tagolt vidékei közé sorozható. A sziget belseje összefüggő felföld, melyből egyes zord heglányok emelkednek ki. Kedvező égaljánál, termékenységénél és helyzeténél fogva gyors felvirágzásnak indul. Főhelye :

H o b a r t t o w n jó kikötővel, a czethalászkok és fókavadászkok fő állomáshelye, 20,000 l.

Polynézia.

Polynéziának vagy Océániának azon szigeteket nevezzük, a melyek Ausztráliától keletre a Nagy-oczeánban vannak elszórva. E szigeteket keletkezésök szerint 3 övre oszthatjuk, u. m. : 1. a belső szigetövre (Melanezia), mely nagyrészt hosszúkás szárazföldi (a szárazföldtől elvált) szigetekből áll. Ezek a szárazföld közelében, ennek partjaival párhuzamosan, félkörben terülnek el. Ide tartoznak mindazon szigetsorok, a melyek Uj-Guineától egészen Uj-Zélandig húzódnak; ez utóbbi sziget azonban csak geologiailag sorozható ide, néprajzi tekintetben a következő övhöz kellene számítani. E szigetek mintegy kezdetét képezik ama nagy vulkanikus sornak, mely a Nagy-Oczeánt környezi. 2. A külső övre (Mikronézia) vagy tengeri szigetekre, mert a szárazföldtől távolabb terülnek el és kisebbek is. Ezek a) vagy vulkánikus vagy pedig b) kláris (burány v. korall) eredetű szigetek; amazok magasak, kupola alakúak és vulkánikus (többnyire bazalt) kőzetből állanak s azonkívül gazdagabbak állatokban és növényekben, mint a burányszigetek, a melyek kördéd vagy patkóalakúak és alacsonyak; keletkezésüket pedig a burányok tengeralatti építkezésének köszönik. — A külső szigetöve a Philippini szigetektől keletre a Marianna szigetekkel kezdődik s előbb a belső sorral párhuzamosan terül el, később azonban keletre csap át. 3. A szétszórt szigetek is ide sorolandók, a melyek csaknem kizárólag vulkánikus eredetűek s az előbbeni két övtől elkülönítve és elszórva találhatók.

Bár e szigetek legnagyobb része a forró övben van, mégis sokkal enyhébb az égaljuk, mint azokat geográfiai fekvésüknél megilletné, mert a passzátkok mérséklük a meleget és az oczeán pedig kiegyenlíti az évszakok egyenetlenségeit, szóval e szigetek klimája a legkellemesebbek és legegészségesebbek közé tartozik; itt majdnem szakadatlanul nyár és pedig kellemes nyár uralkodik.

Az állat- és növényvilágra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy nyugatról keletre a fajok száma egyre fogy, és hogy Ausztrália és a távolabbi szigetek állatai és növényei közt nagy eltérés mutatkozik. A belső

öv még sokban hasonlít Ausztráliához, de a külső öv faunája és flórája egészen sajátos és különös. Legfeltűnőbbek a tápláló növények, mint a kókusz (mely italt, eledelt, olajat, edényt, sőt hánca kötelet és zsinórt is szolgáltat) és a szágópálma. Ezek az alacsonyabb szigeteknek majdnem egyedüli növényei; található még e szigetek némelyikén kenyérfa, melynek gyümölcsével pl. a tahitiek 9 hónapig táplálkoznak; három fa elég egy ember évi élelmezésére; továbbá a yamgyökér, a batát és végre különösen a Szandwich szigeteken a taro és a banan. Fontos még a papireperfa is, melynek háncsát feldolgozva szövök és az adja az úgynevezett uj-zélandi lent. Napjainkban a nagyobb szigeteken mindenütt már meghonosultak a kulturnövények is.

Az állatok közt megemlíthetjük a kizárólag csak Uj-Guineában élő paradicsommadarat. A szigeteken egyáltalában még feltűnőbb az emlősök kis száma; hiányzanak a ragadozó állatok és a mérges kígyók, legszámosabbak még a madarak. A sertés, a kutya és a tyúk azonban mindenhová (Uj-Zéland kivételével) elkísérte az őslakókat. Újabb időben az európaiak meghonosították a szarvasmarhát és a lovat.

Lakosság. A szigetvilág őslakóit testalkat és nyelv szerint két fő csoportra oszthatjuk u. m.: egy sötét, majdnem fekete, és egy világosabb csoportra. Az első csoport a belső szigetöbven van elterjedve, miért azt Melaneziának (fekete szigetvilágnak) is szokás nevezni, ezeket újabban papuáknak is hívják. Tömör, merev hajuk sajátoszerűleg göndörül és a fejét álhajszerűleg veszi körül.

A külvöbven és a szétszórt szigeteken, valamint Uj-Zélandon laknak az úgynevezett polynéziaiak és a mikronéziaiak, ezeknek nyelve és szokásai a maláji emberfajtára emlékeztetnek, melytől azonban testalkatra nézve különböznek, mert míg pl. a Margueas szigetbeliek testszíne egészen fehéres szőke, az alacsony szigetieké olajbarna. Mindezen törzseknek nyelve, valamint házi állataik és növényeik a délázsiai malájakkal való összefüggésről tesznek tanúságot. Sajátos szokásaikhoz tartozik az u. n. tabuintézmény; ez eljárás segítségével könnyen lehetett mindazt a néptől megvonni, a mire azt vonatkoztatták, vagy a mire azt kiterjesztették. A királyok, a nemesség és a papok ugyanis tetszésük szerint illethették az egyes tárgyakat e tabuval; miből azután a legocsmányabb visszaélések származtak. A legújabb időig mindenütt emberáldozatokat is hoztak isteneiknek, a miből sok szigeten az emberevés irtózatossá szokása fejlődött ki. A nép éles ellentétben állott a nemességgel és a királyi családdal, mert ezek kezében volt az egész földbirtok. A házak és vízi járművek építésében, eszközeik és ruhájuk készítésében a lakosság nagy ügyességet tanúsít. — Az összes szigetbeliek száma most napról napra fogy.

a) A belső szigetöb.

Uj-Guinea, a világ egyik legnagyobb (785,000 □ klm.) és legismeret-

lenebb szigetei közé tartozik; Ausztráliától, a burányszirtek és zátonyok miatt veszélyes Torreszút és Arafura tenger választja el; e sziget közvetíti mintegy az átmenetet Ázsia felé. Csupán partjait ismerjük teljesen; belseje hegyes vidéknek látszik lenni, mert a partoktól mindenütt egész 4000 méter magas hegycsúcsok láthatók. Partvidéke, a mennyiben ismerjük, mindenütt sűrű erdővel fődött és buja tropikus növényzettel dicsekszik. Az állatvilág is gazdagon van képviselve, különösen madarai a világ legszebbjei közé tartoznak, ilyen pl. a pompás szinezetű paradicsommadár, a pulyka nagyságú koronás-galamb. Lakói (fél millió) pápuák, kik legnagyobbbrészt a parton községekben laknak, házaik czölöpökön épültek és a parttal hidak kötik össze. A sziget belsejében alfuruk laknak, vagyis azon pápuák, kik a műveltséggel még semmi érintkezésbe sem léptek. A sziget nyugati vidékére a hollandok, a délire pedig az angolok tartanak igényt.

Louisiada szigeteket Új-Guinea délkeleti folytatásául tekinthetjük, lakói emberevő pápuák.

Az **Új-Britanniai szigetek** több kisebb-nagyobb szigetből állanak; erdős hegyeik, dús növényzetük, pompás madaraik és pápua lakóik emlékeztetnek Új-Guineára, a melytől északra terülnek el.

Admiral szigetek a kevésbé ismert területek közé tartoznak, megközelítésüket burányszirtek- és szigetek nehezítik. Majdnem minden tekintetben hasonlítanak Új Guineához.

Salamon szigetek két párhuzamos sorból állanak; a szigetek közti közlekedést a burányszirtek veszélyeztetik. A növényzet buja, a benszüllött kegyetlen pápuák az európaiakkal való érintkezésökben ravaszok, a küzdelmekben pedig bátrak és vitézek. A lakosság egy részét az ausztráliai gyarmatokba szokás czipelni, hol, névleg mint szabad munkások kénytelenek egy néhány esztendeig dolgozni.

Új-Hebrida szigetek a Salamon szigetek irányában fekszenek. E magas és hegyes szigeteken több jó és biztos kikötő és több működő tűzhányó van. Jelenleg e mintegy 70,000 lakossal bíró szigeteken a kereszténység örvendetesen terjed; azelőtt azonban itt sok tértőt öltek és ettek meg.

Új-Caledoniai szigeteket nehéz megközelíteni. A szigetek hosszten-gelyét hegylánc jelöli, 1000 méternél magasabb csúcsokkal. A szigetek belseje kopár, az indiai és ausztráliai növényzet sovány vegyülete Ausztráliára emlékeztet. Ásványai közt említendő az arany és a kőszén. Emberevő és kegyetlen őslakói napjainkban művelődni kezdenek. E szigeteket legelőször Cook fedezte fel, most (1853 óta) a francziák bírják; megközelíthetlenségök miatt fegyvergyarmat alapítására váltak alkalmassá, azonfelől nem oly egészségtelenek mint Cayenne. Főhelye: Port de France, második nevezetesebb városa: Napoleonville. — Közelükben vannak a Loyalty szigetek.

Nordfolk szigetcsoportot eredetileg az angolok fegyvergyarmattá

szervezték, a hová a legsúlyosabb bűnösöket helyezték el, jelenleg azonban megszűnt fegyencgyarmat lenni és az Új-Déli Walesi kormányzó alatt áll.

Új-Zéland két szigetből áll, melyeket egymástól a Cook tengerszoros választ el. Hogyha a tengerszoros ki volna töltve, az egyesült sziget alakra és nagyságra nézve Italiához hasonlítana. A két sziget neve: Éjszaki sziget és Déli sziget; ide sorozhatjuk még a kis Stewart szigetet is. — A szigetek partjai magasak és erdőkkel borítottak; kikötői mindenütt jók és biztosak. Területe 270,000 □ klm.

Az Éjszaki sziget nagyrészt alacsony felföld, mely déli vidékén folyók által összeviszsa van hasogatva, a sziget hosszirányát hegylánczolat kíséri, e hegylánczon keresztül, egyik tengertől a másikig, vulkanikus tevékenységű keresztvönvonal hasadék alakjában. E hasadékon kívül, a hegygerinczen magán, említésre méltó a 2500 m. magas Tongarivo tűzhányó, melyből még most is gőzök és tajtkőhamu szállingózik felfelé. Nevezetes a Taupoto, melynek környékén számos kovatartalmú meleg forrás, gayzir és gőzölgő iszapmedence van. Sokkal nagyobb szerű alakulatú a Déli sziget hegyláncza, hol több csúcs az örökké határ fölé emelkedik és a jegesek a völgyekbe ereszkednek (az egyik 210 méternyire a virágzó tropikus növényzet közé). Csúcsai közt a Mount Cook (v. Ahoarangi = felhőtörő) és több társa 4000 m. fölé emelkedik. E hegyláncz nyugatra merevélyesen szakad a kikötő nélküli tengerbe, még keleten tágas és különösen marhatenyésztésre alkalmas síkság terül el. Általában e Déli sziget termékenyebb; flórája részben az ausztráliai, részben az indiai és részben a délamerikai növények saját szerű vegyülete. Fenyőfái ritkítják párjukat (Dammara Australis). Az új-zélandi len (Phormium tenax) csupán itt fordul elő, rostját a legkülönfélebb czélokra alkalmazzák, jóságára és tartósságra nézve pedig felülmúlja a kenderet és a lent. Állatokban és ehető gyümölcsökben szegény; de az európai növények kitűnő sikerrel tenyészthetők. A tengeri halászat azonban — miként Ausztráliában mindenütt — úgy itt is nagyon jövedelmező. Több helyen aranyat is találtak, melynél fontosabb azonban a nagy kőszénlerakódás, továbbá a réz és a vas.

Égalja tengeri, enyhe telekkel és hús nyarakkal; alig van gyarmat, mely annyira kedvezne az európaiaknak, mint Új-Zéland, — ez valódi Pacific tengeri Britannia.

Őslakóinak (maori) száma most valami 40,000, kik a világos színűekhez tartoznak; ez igen szép, erőteljes embertörzs, mely jártas a legkülönfélebb ügyességekben, harcias, bosszúvágyó, vad és kegyetlen; az emberevés azelőtt itt is el volt terjedve. Csak nem régen (1879) háborút (valószínűleg az utolsót) viseltek az angolokkal. A bevándorlott angolok száma felülmúlja a fél milliót, ezek földműveléssel, baromtenyésztéssel, kereskedelemmel és halászattal foglalkoznak. Városai:

Wellington főváros, a Cook-út mellett, 20,000 l., a kormányzó székhelye. Auckland jó kikötővel, 25,000 l. Dunedin az aranymezők

környékén. Nelson, Christchurch a vasútak középpontjában, 28,000 l. — Stewart sziget jó kikötőiben a czethalászok és fókavadászok hajói szoktak gyülekezni.

b) A külső szigetek.

A Mariana szigetek (Magalhaens ezeket lakóinak a tolvajláshoz való hajlamuknál fogva, Ladron szigeteknek nevezte el) a Philippini szigetektől keletre terülnek el. E kis vulkanikus szigetek közül a legéjszakibb látatömegben fölhalmozott, működő tűzhányót képez, melyet a tengeri madarak óriási tömege környékez. A legdélibb és a legnagyobb (Guam) sziget nagyon termékeny. Őslakói a philippini szigetbeliekhez hasonlítottak, kis államokban éltek és földműveléssel foglalkoztak; számuk 100,000-re rugott, most azonban részint a spanyolok kegyetlenkedései, részint különböző betegségek következtében, teljesen kipusztultak. E szigetek kormányzója a manillai spanyol kormányzótól függ és Agana (Guam szigeten) városban lakik, melynek biztos kikötőjét sok hajó látogotja. E szigetek száműzetési helyül szolgálnak.

Palau (Pelev) szigetek, burányeredetűek, merevélyes partokkal és igen termékeny talajjal.

Karolina szigetek, az előbbiektől keletre, több csoportból állanak, szintén burányszigetek, de kevésbé termékenyek. Lakóik tengeri állatokból élnek és kereskedelmi szellemök és hajózási ügyességök által kitűnnek.

Marshall szigetek. Chamisso ezeknek lakóit az egész szigetvilág legnemesebb és legszeretreméltóbb törzsének festi, mások pedig őket a Csendes-óceán legkiválóbb tengeri utazóinak tartják. Ezekből délkeletre vannak a

Gilbert és Ellice szigetek.

Fitsi szigetek már vulkanikus eredetűek, nagyon termékenyek, de részben burányzatonnyok veszik körül. A nagyobb szigetek saját szerű növényzettel bírnak és a kedvező égalj mellett a legnemesebb kulturnövények termesztésére is alkalmasak. Lakóik testalkatra nézve ausztrálnégerek, kik azonban a szigetbeliek műveltségét és nyelvét fölvtették. Fitsi szigetek őslakóit a legkegyetlenebb emberevőknek tartották, sőt még most sem sikerült őket teljesen e rettentő szokásuktól elszoktatni. Levuka városában (Ovalau szigeten) egy angol és egy német konzul tartózkodik. A város közbeeső állomása a Sydney-San-Franciscoi postagőzösöknek. E szigeteknek szép jövőjük van, most az angolok foglalták el.

Szamoa v. Hajós (Navigator) szigetek, hegyesek és vulkanikus eredetűek, a partokon mindenütt termékenyek. Lakóik világos színűek és híres hajósok. E szigetek most az amerikai Űnió védelme alatt állanak.

Tonga szigetcsoport. E szigeteket Cook — a lakosság szelídsége tiszteletére — Barátság szigeteknek nevezte el. Legnagyobb sziget Tongatabu (Nukualofa várossal), mely növényzetének gazdagságára a forróöv legpompásabb vidékeivel versenyzik. Őslakói az összes szigetvilágbelieket felülmúlják műveltségre, házaik és tengeri járműveik készítésére és a föld-

mívelésben való jártasságukra nézve. A szigetek kereskedése leginkább a németek kezében van.

Társaság szigetek (Tahiti szigetek) legfontosbika Tahiti, mely két egymástól sekély szoros által elválasztott szigetből áll. E szigetek erdős hegyekkel borítottak, de széles, termékeny parti szegélylyel és pompás völgyekkel is dicsekszenek. Az égélj egészséges, a tropikus növények pedig (yam-, batat-, arum-, banán-, kenyérfa, kókusz- és narancsfák) igen jóízűek. A tahiti czukornád külön fajtát képez. Lakosait az utazók egyhangúlag kedveseknek, szelídeknek, gyűlölet és bosszú nélkülieknek mondják. Mindazáltal a nép elnyomva volt a tabuintézmény által, mely a király és a papság kiváltságai közé tartozott. Újabb időben a kereszténység behozatott s vele együtt az európai műveltség is. Már akadémiaja is van (Cimeo szigeten), melyből több híres misszionárius került ki. — E szigetek most a franciaiakéi. Fővárosa *Papeiti* (v. *Papiti*), 3000 l.

Paumotu (= szigetfelhő) vagy **alacsony**, vagy másként **veszélyes szigetek**, mely utóbbi név a hajózást nehezítő veszélyekre emlékeztet. Az egész csoport alacsony szigetekből áll s azért messziről nem is látható. Lakói nagyrészt halászatból élnek, mert a szigetek növényzete igen szegény, csak a kókuszpálma fordul elő gyakrabban. E szigetek is francia protectoratus alatt vannak. A legdélibb sziget a *Pitcairn*, vulkánikus eredetű s elhagyatott.

Marquesas v. Mendana szigetek. E szigetek vulkánikus eredetűek, a hegyek közvetlenül a partoknál 1200 m. magasságig emelkednek és csak a hegyek termékeny völgyei lakottak. Őslakóit a legszebb és legerősebb embertörzshöz számíthatjuk, csakhogy nagyon megfogytak; vadságuk és harciasságuk miatt csak lassan művelődnek. Legnagyobb sziget *Nukahiva*, termékeny és a tenger felől festői látványt nyújt. E szigetek is francia védnökség alatt állanak. Főhely: *Taata*.

c) **A szétszórt szigetek.**

E szigetek legnagyobbbrészt csekély kiterjedésűek s jobbára lakatlanok, legtöbbje csupán gazdag *guanó* lerakódások miatt fontos. Csak a Nagyoczeán északi részében levő

Sandwich v. Havaii szigetek emelendők ki kedvező fekvésük, termékenységek és őslakóinak műveltsége miatt. Az összes szigetek vulkánikus eredetűek, jelenleg azonban csupán csak a nagyobb szigeteken vannak működő tűzhányók, ezek közt legnevezetesebb a 4200 m. magas *Maua-Loa*, melynek melléktöböre (*Kilanea*) izzó folyékony lávatömeggel van megtöltve és óriási tűztóhoz hasonlít. Az északi részben, hol elég eső esik, a vulkánikus talaj rendkívül termékeny, a déli rész sziklás és puszta. Az égélj kellemes és egészséges. Az összes szigetek merevélyesen emelkednek ki a tengerből, sok helyt azonban a partokat buránszirtek környezik. Régi kiviteli czikkeihez tartozott főleg a szantálfa és a só, most azonban minden kulturnövény meg van honosítva; kiviteli czikkeek czukor, rizs, kávé, gyapjú és bőrök.

Őslakói az oceánikus törzshöz tartoznak, erőteljes és szép testalkatúak. Hagyományaik szerint sok hányatás után jutottak ide; meglepő mondáikban a sz. iráshoz való hasonlóság: beszélnek vízözönről és *M a u n a - K e a* (4250 m.) hegyen megállapodott bárkáról. továbbá, más nevek alatt, eladott Józsefről, elnyelt Jónásról stb. — Most e szigetek az amerikai Únió védnöksége alatt állanak. A kereszt hatalma megszüntette az emberáldozatokat, a gyermekölést, a tábut, az alsó nép elnyomását s mindazon ferdeségeket, melyek a pogánysággal jártak. Ma a «*H a v a i* szigetek királysága» igen szabadelvű alkotmányával a civilizált államok sorában foglal helyet. A benszülöttek száma 45,000, a bevándorlottaké 14,000. Cook, ki itt gyilkoltatott meg 1778-ban, félmillióra becsülte az őslakókat.

H o n o l u l u főváros Oahu szigeten fekszik, 16,000 l. A város gyűl-helye a Pacific tengeri hajóknak, Amerika és China közötti fekvése rendkívül fontossá teszi kikötőjét.

Végre megemlítendő még a *H u s v é t* és a *S a l a y G o m e z* sziget, mind a kettő az egyenlítőnél délre terül el, mindkettő vulkánikus szikla, az előbbeni szigeten óriási kőszobrok vannak, melyek eltűnt ősrégi műveltségről tanúskodnak.

A szárazföld és víz elosztása.

Földünk felülete száraz és folyékony anyagból áll; amazt földnek, emezt pedig víznek nevezzük. A víz és a szárazföld nagyon egyenlőtlenül van elosztva; százalékokban kifejezve a víz körülbelül 74%-ra, a szárazföld pedig csak 26%-ra rúg, vagy ha a Föld felületét 509.950,000 □ kilométerre tesszük, ebből a föld 134.850,000 □ klm., a víz pedig 375.000,000 □ kilométer.

Az összefüggő nagy földtömegeket világrészeknek vagy kontinenseknek, a kisebb földrészeket pedig szigeteknek hívjuk. Öt világrészt szokás megkülönböztetni:

Európa	9.710,000 □ kilométerrel
Ázsia	44.570,000 » »
Áfrika	29.909,000 » »
Amerika	38.400,000 » »
Ausztrália	8.950,000 » »

vagy pedig arányosítva: Európa 1, Ázsia 4.5, Afrika 3, Amerika 4, Ausztrália 0.9.

A szárazföld vízszintes és függélyes tagoltsága:

A vízszintes tagoltság a száraz területek külső alakjában, a hosszúság és szélesség irányai felé való kiterjedésében, — szóval azok körvonalaiban mutatkozik. A vízszintes tagoltságnál tekintetbe kell venni a területek törzsét és tagjait. Törzsnek nevezzük a száraz terüle-